

PAIDEIA

Grundbog til oldtidskundskab

Brian Andreasen og Jens Refslund Poulsen

SYSTIME >

Drama

DIONYSOSFESTEN I ATHEN

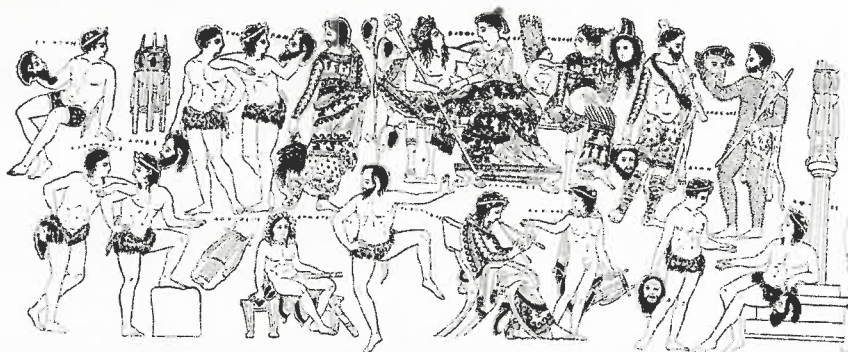
Hvert år i marts måned fejrede borgerne i bystaten Athen guden Dionysos ved den religiøse forårsfest *de store Dionysier*. Dionysos, vinens og beruselsens gud, blev også fejret ved andre religiøse fester i løbet af året, men *de store Dionysier* var særligt berømte, fordi Athen på dét tidspunkt af året, hvor det igen var muligt at sejle, var fyldt med gæster fra andre bystater. Festen var først og fremmest en frugtbarhedsfest, hvor Dionysos – i form af et billede af guden – blevet båret til Athen fra landsbyen Eleutherai. I Dionysos' kølvand et par dage efter fulgte en fornem procession, hvor der blev frembåret blandt andet offergaver til guden, krukker med skatteindbetalinger fra Athens allierede og fallos-stave, der var symbol på Dionysos kraft og frugtbarhed. Ligesom ved en del af de øvrige Dionysosfester, fx ved Lenærfesten i januar måned, blev der under *de store Dionysier* opført både tragedier, komedier og dityramber (korsange) i Dionysosteatret i Athen. Alle disse aktiviteter, dvs. processioner, opførelser af tragedier, komedier og dityramber, blev opfattet som religiøse handlinger og udgjorde tilsammen den store, fem dage lange totalbegivenhed, som hele byen hvert år tog del i.

Vi ved ikke præcist, hvornår *de store Dionysier* fandt sted første gang, og heller ikke hvornår eller hvorfor man begyndte at opføre tragedier og komedier ved denne religiøse fest. Filosofen Aristoteles, der i 300-tallet f. Kr. skrev et værk om dramateori, *Poetikken*, fortæller, at tragedien og komedien udviklede sig fra dityramberne, der alle blev opført til Dionysos' ære, og andre antikke kilder fortæller, at en mand ved navn Thespis var den første, der fik opført et drama ca. 535 f. Kr. i Athen, mens tyrannen Peisistratos herskede. Meget mere om dramaets oprindelse ved vi ikke, men fra ca. 500 f. Kr. findes der indskrifter, der dokumenterer, hvilke dramaer der blev opført i de enkelte år.

Dráma: (egt. 'handling')
teaterstykke

80. Teaterbilletter
i form af bronze-
mønter.
4. århundrede f. Kr.

81. Karakterer fra et satyrspil. Guden Dionysos og prinsessen Ariadne fra Kreta er i centrum
Rødfigurs-kratér
Ca. 400 f. Kr.

82. † Gengivelse af vasens motiv
Engelsk bog-illustration
Ca. 1890

Opførelsen af tragedier, komedier og dityramber ved *de store Dionysier* var, sådan som det var typisk for den græske kultur, organiseret som en konkurrence, og der var stor prestige forbundet med at vinde førsteprisen i de enkelte discipliner. Det er dog temmelig usikkert, hvordan de fem dages festligheder forløb, men noget tyder på, at en af dagene gik med komediekonkurrencen, hvor der blev opført i alt fem komedier skrevet af fem konkurrerende forfattere. Tre af dagene gik med tragediekonkurrencen, hvor der blev opført tre tetalogier (bestående af tre sammenhængende tragedier + et såkaldt satyrspil som afslutning), der også var skrevet af tre konkurrerende forfattere. Og endelig deltog Athens ti fyer (områder) hver med et kor i dityrambekonkurrencen. I begyndelsen stod forfatteren selv som *didáskalos* (instruktør) for at indøve og iscenesætte sine stykker med de skuespillere og det kor, som var grundstammen i enhver dramaopførelse. Finansieringen af den enkelte dramaopførelse, dvs. løn til skuespillere og kor, fremstilling af masker, kostumer og scenografi blev af bystyret i Athen overladt til en velhavende borger, der i denne anledning blev udnævnt til *korégos* ('korleder').

Satyrspil

Et satyrspil er en mere lystig farce befolket af satyrer, der opfattes som en mellemting mellem guder, mennesker og dyr. Deres fysiske kendetegn er gedebukkeben, menneskelig overkrop, fallos, groteske ansigter, viltært hår og horn i panden. Satyrerne bliver i mytologien regnet for at være guden Dionysos' følgesvende, og satyrspillet er måske det tydeligste tegn på, hvorfor lige netop Dionysos blev forbundet med tragedieopførelserne i Athen.

Til slut blev vinderne udråbt efter afstemning blandt de ti dommere, der selv var blevet valgt ved lodtrækning ved Dionysosfestens begyndelse. Og vinderne – både forfattere, koreger, kor og senere også førsteskuespillere – modtog præmier i form af vedbenskranse, der blev anset for at være Dionysos' hellige plante.

Liturgi

Velhavende borgere kunne blive pålagt opgaver af bystaten, på oldgræsk kaldet *leitourgiai* 'offentlige arbejder'. Et sådant obligatorisk sponsorat kunne dække både dramaopførelser og udrustning af et krigsskib og blev anset for meget ærefuldt.

DIONYSOSTEATRET I ATHEN

Dionysosteatret i Athen, hvor alle de kendte tragedier og komedier blev opført, ligger på Akropolis-klippens sydskråning, og teatrets centrum er den halvcirkelformede plads, der kaldes *orkéstra* (danseplads). På selve *orkéstra*, i hvis midte der stod et alter indviet til guden Dionysos, tog skuespillerne og koret opstilling, og dér foregik dramaets centrale handling. Bag *orkéstra* ligger resterne af *skené*; den 'scenebygning' som dannede baggrund for dramaets handling, og som skuespillerne som regel kom ind og ud af undervejs i stykket. På begge sider af *skéne* var to indgange til *orkéstra*, kaldet *párodoi* ('indgange'), som særligt blev benyttet af koret. Foran *orkéstra*, op ad skråningen mod Akropolis, er tilskuerpladserne placeret. Tilskuerpladserne hedder på græsk *téatron* og har dermed givet hele det græske teater navn.

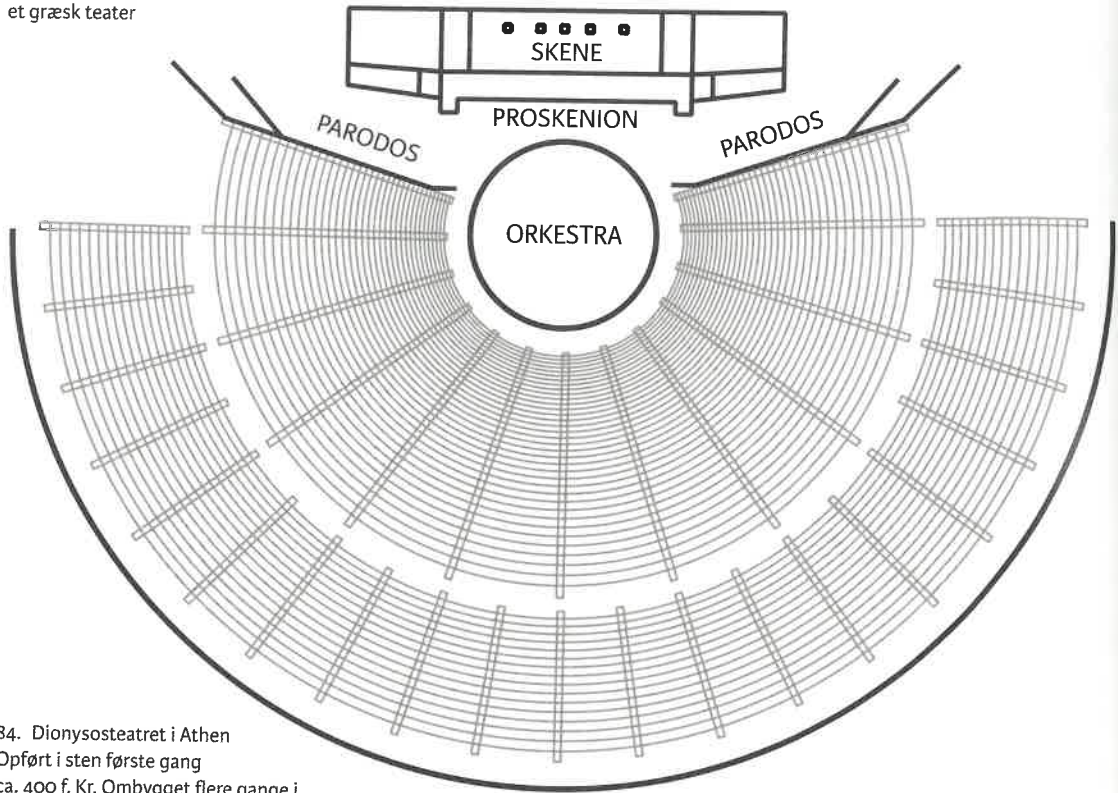
Den udgave af Dionysosteatret, som vi kan se i dag, blev først bygget i 300-tallet f. Kr. og sidenhen også ombygget af romerne og kunne formentlig rumme helt op til 15.000 tilskuere. Men principperne for at overvære dramaerne var omtrent de samme i tragedie- og komedieopførelsernes storhedstid i 400-tallet som senere i 300-tallets Athen. Konkurrencerne begyndte hver dag ved solopgang og varede hele dagen. Fra ca. 440 f. Kr. kostede det penge (to oboler svarende til en tredjedel dagløn for en roer på flådens skibe) at overvære et dagsprogram, og fra ca. 350 f. Kr. blev denne indgangspris betalt af bystaten. Publikum bestod først og fremmest af frie, mandlige borgere, men også gæster – som vi så ovenfor – fra Athens allierede bystater deltog. Det er svært at sige med sikkerhed, om der også var kvinder til stede under dramaopførelserne i Dionysosteatret, men der er i hvert fald ikke noget, der ligefrem tyder på, at kvinder ikke *måtte* være til stede. De forreste rækker,

Orkéstra (ὄρχήστρα):
(egentlig 'danseplads')
cirkelformet plads hvor
kor og skuespillere er
placeret under opførel-
sen af et græsk drama

Skené (σκηνή): scene-
bygning

Téatron (θέατρον):
tilskuerpladserne i et
græsk teater

83. Plantegning over et græsk teater

84. Dionysosteatret i Athen
Opført i sten første gang
ca. 400 f. Kr. Ombygget flere gange i
både senklassisk, hellenistisk og romersk tid

hvor man i dag stadig kan se rigtige stole, der er smukt udhuggede i marmor, var reserveret til byens højere embedsmænd og præster.

Det oprindelige grundelement i både tragedierne og komedierne var korsangene, der blev fremført under fløjtemusik og dans af et *korós* (kor), bestående af ca. 15–25 mænd. Koret blev ledet af en *koryfaíos* (korfører), der både optrådte som dirigent og som ekstra skuespiller i nogle af dialogerne

Korets dramatiske identitet kan være en gruppe bekymrede, men magtesløse borgere, typisk for tragedien, eller mere slagkraftige og højtråbende fantasikarakterer som fx fugle, hvepse, frøer typisk for komedien. Koret deltager som hovedregel ikke direkte i handlingen i hverken tragedien eller komedien, men optræder snarere som en kommenterende tilskuer til de hændelser, som det er vidne til.

Skuespillerne hed *hypokritaí* (som vi kender fra det engelske 'hypocrite', der i dag forstås negativt som en 'hykler') og bar gennem deres replikker dramaets handling. Skuespillerne var alle – ligesom i koret – mænd og spillede som regel flere roller i det enkelte stykke. I tragedierne var der brug for tre skuespillere, mens der i komedierne som regel var brug for fire for at få dækket rollerne. En af skuespillerne var *protagonistés* (førsteskuespiller) og tog sig af hovedrollen i stykket. Alle skuespillernes replikker var udformet på vers, men modsat korsangenes oftest vanskelige, lyriske versemål var replikkerne udformet som talevers, hvis struktur og rytme minder meget om almindeligt talesprog.

Jambisk trimeter

De mest almindelige talevers er de såkaldte jambiske trimetre og kan fx fornemmes i Jasons replik til Medea i Euripides' tragedie *Medea*:

Det er ikke første gang jeg ser hvordan
en ubehersket vrede altid ender galt.
Det stod dig ganske frit at bo i dette hus,
hvis blot du havde bøjet dig for landets magt.

Strukturen i det enkelte talevers er bygget op om tre metriske enheder, der hver består af to iamber. På græsk består en iambe af en kort stavelse og en lang stavelse, hvad der i danske oversættelser gengives som en tryksvag stavelse og en trykstærk stavelse, fx:

det stód | dig gán- || ske frít | at bó || i dét- | te hús ||

85. Komediefigur. Masken med den store mund er karakteristisk for slaver (se billede 98). Terracotta-statuetten 100-tallet f. Kr.

Både kor og skuespillere bar kostumer og masker, der var med til at tydeliggøre, hvilke karakterer de spillede, og der var fx forskel på de kostumer og de masker, som tragedieskuespillere og komedieskuespillere bar. Tragedieskuespillerens maske viste tegn på alvor eller sorg, mens komedieskuespillerens maske viste det modsatte, og komediemaskernes løsslupne udtryk blev desuden godt hjulpet på vej af den læderfallos, som komedieskuespilleren ofte også var udstyret med.

Der er imidlertid stadigvæk en masse ting, vi *ikke* ved om dramaopførelserne i Dionysosteatret i Athen. For ud over de få og spredte oplysninger om de mere praktiske elementer i forbindelse med opførelserne, som vi kan læse hos nogle græske forfattere, og som vi kan slutte os til ud fra arkæologiske levn, har vi i dag kun tragedierne og komedierne som råtekster. Dvs. tekster der kun indeholder skuespillernes og korets replikker, uden angivelse af fx nodeværdier ved de lyriske partier i korsangene eller regibemærkninger, der siger noget skuespillet og scenografien. Den oldgræske helhedsoplevelse, som sådanne dramaopførelser har været, må vi selv og på trods af de mange ubekendte faktorer rekonstruere os frem til.

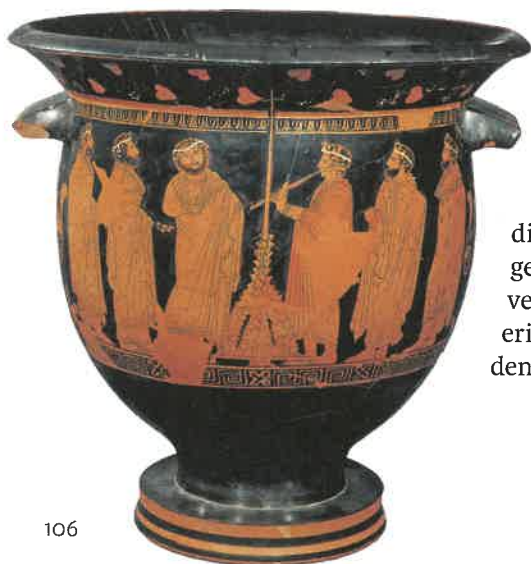
TRAGEDIEN

Det græske ord *tragoidia* betyder oprindeligt 'gedebukkesang', men ud fra de tragedier, som vi kender fra antikken, er det svært at se, hvad de skulle have med gedebukkesang at gøre – hvad dét så end er for noget. Tragedien havde i hvert fald allerede i antikken ændret sig så meget fra dens mulige oprindelige form og indhold, at navnet ikke længere kunne forbindes med noget. For en tragedie er først og fremmest en dramatisk genopførelse af en de mange myter om især de græske helte, som antikkens grækere kendte så godt. De græske myter var mangfoldige og var en aldeles udtømmelig kilde for tragedieforfatterne, når de skulle deltage i tragediekonkurrencerne. Alligevel tager de fleste af tragedierne udgangspunkt i mytekredsene fra nogle få byer: Tro-

ja, Mykene, Theben, Korinth og Athen. Det er nemlig herfra, at særligt berømte helte som Agamemnon, Ødipus og Theseus stammer. Der er kun bevaret en tragedie af Aischylos, *Perserne*, der omhandler en historisk begivenhed, og det er mærkværdigvis også den ældste bevarede tragedie fra 472 f. Kr. Tragedien omhandler begivenheder ved perserkongens hof efter perserkongen Xerxes' nederlag ved Salamis i 480 f. Kr.; en krig som stod i frisk erindring hos *alle* de athenere, der overværede denne opførelse 8 år senere.

Tragoidia (τραγῳδία):
(egentlig 'gedebukkesang') tragedie

86. Dithyrambeopførelse med en korleder, fire kordeltagere og en fløjtespiller
Rødfigurs-kratér
Ca. 420–410 f. Kr.

Men en sådan historisk tragedie var en undtagelse. Myterne, som ethvert barn blev opfostret med, fandtes ikke i nogen fast vedtagen og nedskreven form og bød således ofte på mange forskellige varianter inden for samme mytekreds. Når man som tilskuer overværede en tragedie, kunne man ikke være sikker på, hvordan Klytaimnestra slog sin mand Agamemnon ihjel, da han kom hjem fra krigen i Troja, eller hvordan Ødipus mistede sit syn efter at have opdaget, hvem han havde slået ihjel, og hvem han havde giftet sig med. Fortroligheden med de mange og ofte komplicerede myter gjorde desuden, at tilskuerne først og fremmest kunne koncentrere sig om at iagttage og bedømme, hvad de rent faktisk så i den enkelte tragedieopførelse. For selvom tragedierne ikke omhandlede historiske eller endelige aktuelle politiske begivenheder fra tilskuernes hverdag, så stod de mytologiske karakterer dog i hver eneste tragedie i dilemmaer, hvis almene relevans var tydelig for de fleste tilskuere: Kan man undgå sin skæbne? Skal man holde sig til gudernes eller samfundets love? Har man ret til hævn, hvis man bliver svigtet?

Tragediens dele

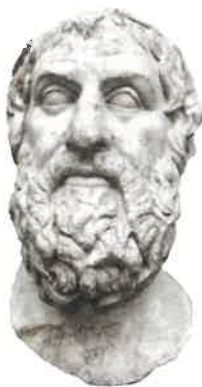
Prólogos: Indledningen hvor en eller flere skuespillere og/eller koret deltager.

Párodos: Den første korsang og korets indmarchsang.

Stásimon (pluralis: *stásima*): De efterfølgende korsange der afsynges af det stående eller dansende kor. En korsang, der blandes med replikkerne fra skuespillerne undervejs, er en *kómmos*.

Epeisódion (pluralis: *epeisódia*): Skuespillernes talevers der afgrænses af korsangene. Epeisodion betyder 'mellem korsangen'. Tragediens handling finder sted i de enkelte episoder, der ofte er udformet som en såkaldt *agón* 'kappestrid', 'diskussion' mellem to karakterer. Agonen intensiveres ofte gennem en såkaldt *stikomytia*, hvor replikkerne kun er på ét vers og afløser hinanden i hurtigt tempo.

Éxodos: Den afsluttende korsang/epeisodion. Exodos betyder 'udgang'.

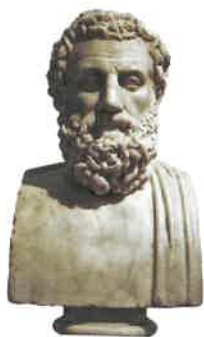

87. Tragediedigteren
Sofokles
Marmor-buste
Ca. 270 f. Kr.

En tragedie består af en vekselvirkning mellem talevers og korsange. Handlingen er som regel alvorlig og indeholder en eller flere gruopvækkende begivenheder, som enten er indtruffet eller skal til at indtræffe – alt afhængig af de valg, som karaktererne i tragedien foretager. Tragedierne rummer sjældent nogen egentlig løsning på de dilemmaer, som karaktererne stilles over for; ofte kun en tvetydig slutning, der efterlader både tragediens karakterer og tilskuere med tvivlen om, hvad der *egentlig* ville have været det rigtige at gøre. I hvert fald er det vigtigt at understrege, at tragediernes budskaber ikke er entydige, ligesom deres slutninger heller ikke er det: Tragedierne ender ikke altid dårligt, og ikke sjældent opløses tragediens tilspidsede plot ved at en gud til slut optræder som mægler og bestemmer udfaldet af konflikten – en såkaldt *deus ex machina*-løsning, opkaldt efter den teatermaskine som hejsede guden ind på *orkéstra*.

Der er kun bevaret en brøkdel af de mange hundrede tragedier, der blev skrevet og opført af mange forskellige tragediedigtere i Athen, for tragedierne måtte nemlig ikke genopføres. Og vi har i dag kun én helt overleveret tragedietetralogi, dog uden satyrspil, skrevet af tragediedigteren Aischylos. Det er imidlertid vigtigt at huske på, at alle de tragedier, vi kender i dag, på samme måde har indgået i en sammenhængende tetralogi.

88. Tragediedigteren
Aischylos
Marmor-buste
300-tallet f. Kr.

~~Aischylos (ca. 525–456 f. Kr.). Tragediedigter i Athen. Aischylos deltog i slaget ved Maraton i 490, hvor grækerne vandt over perserne. Aischylos fik efter sigende sin første tragedie opført i 499 f. Kr. og skrev over 70 tragedier i løbet af sit liv, hvoraf mange vandt førsteprisen ved Dionysosfesterne. Af de mange tragedier er der kun bevaret syv tragedier (se nedenfor). Aischylos er den ældste af tragediedigterne, og hos ham fylder korset betydeligt mere i handlingen end hos de senere tragediedigtere Sofokles og Euripides. I alle hans tragedier er der tydeligt fokus på forholdet mellem guder og mennesker. Menneskene er underlagt Zeus og skæbnens magt og straffes altid for de ugerninger, de har begået – også selvom de var tvunget til at udføre dem. Aischylos citeres ofte for udtrykket *pathei mathos* (lærdom gennem lidelse) (*Agamemnon*, vers 177): Mennesker har mulighed for at lære af sine lidelser.~~

Som nævnt ovenfor, er der blandt andet bevaret tragedietrilogien *Orestien* (458 f. Kr.): *Orestiens* tre sammenhængende tragedier er:

~~→ *Agamemnon*: Kong Agamemnon og kongedatteren Kassandra myrdes efter hjemkomsten fra Troja til Mykene af Agamemnons hustru Klytaimnestra og dennes elsker Aigisthos.~~

~~→ *Gravofret*: Agamemnons og Klytaimnestras søn Orestes vender hjem til Mykene og forenes med sin søster Elektra. Orestes dræber Klytaimnestra.~~

91. Tragediedigteren Euripides med liste over hans værker
Marmor-releif
100-tallet f. Kr.

at det er ham selv, der er årsagen. Han har nemlig uden at vide det dræbt sin far kong Laios og giftet sig med sin mor Iokaste.

Euripides (ca. 485–406 f. Kr.). Tragediedigter i Athen. Euripides var født på øen Salamis ud for Athen og stammede fra en velhavende slægt. Vi ved ikke meget om hans liv, heller ikke om han som sin forfatterkollega Sofokles deltog i Athens politiske liv. Det er vanskeligt at fastslå, hvor mange tragedier han skrev i løbet af sit liv, men vi ved, at han kun vandt førsteprisen fire gange, og at han tit blev kritiseret i Aristofanes' komedier. I alt er der dog bevaret hele 17 tragedier af Euripides (se nedenfor), mere end Aischylos' og Sofokles' tilsammen. Euripides er påvirket af sofisternes i samtidens Athen (se Filosofi side 142 og frem), både hvad angår indholdet og stilen i hans tragedier. Tragedierne handler ligesom hos Aischylos og Sofokles om mytologiske personer og deres forhold til guderne og deres skæbne. Men

menneskene er ikke længere – som hos Sofokles – stærke og kompromisløse. Derimod viser de sig ofte som mindre stabile mennesker, der rystes af både af de ulykker, de kommer ud for, og deres indre uro. Euripides' tragedier viser, at han er stærkt optaget af menneskers psykologi, og dette aspekt kommer ikke sjældent til at overskygge gudernes og skæbnens magt over menneskene.

Nogle af Euripides' tragedier er:

→ *Medea* (431 f. Kr.): Medea, der har hjulpet Jason og er taget med ham til Grækenland fra det barbariske Kolkhis ved Sortehavet, finder ud af, at han planlægger bryllup med kongedatteren Glauke i Korinth. Medea hævner sig ved at sende en forgiftet brudekjole til Glauke og ved at dræbe sine og Jasons to sønner.

→ *Hippolytos* (428 f. Kr.): Faidra bliver forelsket i sin stedsøn Hippolytos. Da han afviser hende, begår hun selvmord. Hendes mand Theseus tror, at Hippolytos har forgrebet sig på Faidra og beder Poseidon om at straffe Hippolytos. Da sagens rette sammenhæng går op for ham, er det for sent. Hippolytos er omkommet.